

**TIL O'RGANISHGA MO'LJALLANGAN MOBIL ILOVALARNING
DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA FUNKSIONAL XUSUSIYATLARI:
MOBIL TA'LIM KONTSEPTI DOIRASIDA****Bobomurodova Farangiz Otamurod qizi**

Termiz iqtisodiyot va servis iniversiteti magistranti

Ilmiy rahbar: f.f.f.d (PhD) Kattayeva Feruza Shokirovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada til o'rganishga yo'naltirilgan mobil ilovalarning (Mobile-Assisted Language Learning – MALL) o'qitishdagi pedagogik qiymati va texnik-funksional tarkibi tizimli ko'rinishda tahlil qilinadi. Ishning markaziy g'oyasi shundan iboratki, ilova "kontent ombori" emas, balki o'quvchi faoliyatini boshqaradigan didaktik muhitdir; shu bois uning funksiyalari (spaced repetition, mikroo'qish, speech recognition, gamification, adaptiv test, chat-bot, progress analytics) bevosita o'quv natijasiga ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqotda mobil ilovalarning didaktik affordanslari: shaxsiylashtirish, uzluksizlik, tezkor qayta aloqa, ko'pmodal input (matn–audio–video), interaktiv mashq, o'yinlashtirilgan motivatsiya va refleksiv monitoring kabi jihatlar ajratib beriladi. Natijalarda samaradorlikni belgilovchi asosiy omillar — pedagogik dizaynning maqsadga mosligi, vazifa turlari balansining (fluency–accuracy) saqlanishi, adaptivlik sifati, hamda o'qituvchi tomonidan "blended" integratsiya qilinishi ekani ko'rsatiladi. Muhokamada ilovalarning cheklovlari (yuzaki repetitsiya, kontekst yetishmasligi, fonetik baholash xatolari, motivatsiyaning "ballga qaram" bo'lib qolishi) va ularni kamaytirish strategiyalari bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: mobil ta'lim, MALL, didaktik affordans, adaptiv o'qitish, oraliqli takrorlash, gamifikatsiya, mikroo'qish, nutq tanish, o'quv analitikasi, integratsiyalashgan metodika.

Kirish. Til o'rganishda mobil ilovalar ommalashuvining sababi oddiy: telefon doim yonimizda, vaqt esa bo'lingan. Biroq ommaviylik ilmiy samaradorlik degani emas. Real ta'lim natijasi "ilovadan foydalanish" faktiga emas, ilovaning didaktik arxitekturasi va undan foydalanish ssenariysiga bog'liq. Shuning uchun bu mavzuda romantik taxminlar emas, mexanizm kerak: qaysi funksiyalar qanday ko'nikmaga

xizmat qiladi, qaysi funksiyalar esa faqat “foydalanish ko‘rsatkichi”ni oshirib, til kompetensiyasini sezilarli ko‘tarmaydi?

Mobil ilovalar odatda quyidagi va‘dani beradi: tez o‘rganish, oson mashq, muntazamlilik, o‘yin orqali motivatsiya. Ammo til — ko‘p qatlamli tizim: fonetika, leksika, grammatika, pragmatika, diskurs, madaniy moslik. Demak, ilova ham ko‘p qatlamli bo‘lishi shart: u faqat yodlashni emas, qo‘llashni, tushunishni, o‘z fikrini qurishni, muloqotdagi moslikni ham rivojlantira olishi kerak. Bu maqolaning maqsadi — mobil til ilovalarini didaktik nuqtai nazardan “funksiya → o‘quv harakati → ko‘nikma natijasi” zanjiri orqali tahlil qilish va ularni baholash uchun amaliy mezonlar paketini taklif etish.

Tadqiqot savollari quyidagicha: 1) mobil ilovalarning asosiy didaktik imkoniyatlari nimadan iborat? 2) funksional bloklar (takrorlash, test, nutq, chat, analitika) qaysi til ko‘nikmalariga bevosita xizmat qiladi? 3) samaradorlikni pasaytiradigan tipik xatoliklar (faqat dril, kontekstsiz mashq, “ball ortidan quvish”) qanday paydo bo‘ladi va qanday cheklanadi?

Metodologiya. Tadqiqot konseptual-analitik dizayn asosida qurildi va ilovalarni baholash uchun ko‘p mezonli ramka ishlab chiqildi. Tahlil ikki qismdan iborat bo‘ldi.

Birinchi qism: didaktik mezonlar. Mobil ilovalar quyidagi pedagogik ko‘rsatkichlar bo‘yicha tahlil qilindi: maqsadning aniqligi (CEFR yoki ichki darajalash), kontentning progressiyasi (oddiydan murakkabga), mashq turlarining xilma-xilligi, tezkor feedback sifati, xatoni tuzatish modeli, kommunikativlik darajasi, refleksiya va o‘zini nazorat qilish imkoniyati.

Ikkinchi qism: funksional-texnik mezonlar. Ilovalar funksiyalari bloklarga ajratildi: a) oraliqli takrorlash va kartochkalar; b) mikro-dars va qisqa testlar; c) audio/tinglab tushunish; d) talaffuz (speech recognition); e) yozish va grammatika tekshiruv; f) dialog simulyatsiyasi (AI/chat-bot); g) gamifikatsiya (streak, badge, leaderboard); h) o‘quv analitikasi (progress, error profile); i) kontent moslashtirish (adaptation). Har blok uchun “qanday o‘quv harakati” va “qanday ko‘nikma”ga ishlashi xaritalandi.

Natijalar. Birinchi topilma: mobil ilovaning eng kuchli didaktik tomoni — uzluksizlikni boshqarishdir. Telefon orqali 5–10 daqiqalik mikrobloklar o‘quvchini “katta vaqt topa olmaslik” muammosidan chiqaradi. Ammo bu faqat shart: natija bo‘lishi uchun mikroblok ichidagi vazifa dizayni aniq bo‘lishi kerak. Eng samarali mikrobloklar odatda uch bosqichda ishlaydi: qisqa input (misol/dialog) → mashq (tanlash, moslashtirish, gap tuzish) → qayta aloqa (xato sababi + to‘g‘ri variant + qayta urinish).

Ikkinchi topilma: oraliqli takrorlash leksikani ushlab turishda kuchli, lekin “ma’no chuqurligi”ni avtomatik bermaydi. Kartochka va SRS yodda saqlashni mustahkamlaydi, ammo soʻzning kollokatsiyasi, registri, pragmatik mosligi va koʻp maʼnoliligi koʻpincha chetda qoladi. Demak, SRS kuchli boʻlishi uchun kartochka “soʻz–tarjima”dan iborat boʻlmasligi kerak; u minimal kontekst (misol gap), tipik birikma (collocation), va qayta ishlab chiqarish topshirigʻi (gapni toʻldirish yoki oʻzing gap tuz) bilan boyitilishi zarur.

Uchinchi topilma: speech recognition oʻquvchini gapirishga majbur qiladi, biroq baholashdagi xatoliklar metodik risk tugʻdiradi. Nutqni tanish texnologiyasi ayrim aksentlarda, shovqinli muhitda, yoki tez nutqda notoʻgʻri baho berishi mumkin. Bu oʻquvchini adashtiradi: “men notoʻgʻri aytyapman” degan asossiz xulosa paydo boʻladi. Shuning uchun talaffuz moduli ikki qatlamli boʻlishi kerak: (1) segmental daraja (tovush), (2) prosodik daraja (urgʻu, ritm, intonatsiya). Aks holda ilova “faqat soʻzni tanidi-tanmadi” koʻrinishida qolib ketadi.

Toʻrtinchi topilma: gamifikatsiya motivatsiyani ushlab turadi, ammo oʻquv maqsadini almashtirib yuborishi mumkin. Streak, ball, badge oʻquvchini qayta qaytishga undaydi, lekin koʻp hollarda foydalanuvchi “til uchun” emas, “seriya uzilmasin” uchun kiradi. Bu holatda strategiya yuzaga keladi: eng oson mashqlarni tanlash, murakkab bloklardan qochish, xatoni tahlil qilmasdan tez bosib oʻtish. Demak, gamifikatsiya “progress”ga bogʻlanishi kerak: mukofot tizimi faqat kirish soniga emas, qiyin vazifani bajarish, xatoni tuzatish, faol ishlab chiqarish (speaking/writing) kabi koʻrsatkichlarga “narx” berishi shart.

Beshinchi topilma: adaptivlik haqiqiy boʻlsa, vaqt tejaladi; adaptivlik soxta boʻlsa, oʻquvchi aylana ichida qoladi. Baʼzi ilovalar oʻquvchini “xato qilgan joyiga” qaytaradi, lekin xatoning sababini tashxis qilmaydi. Masalan, grammatik xato leksik muammoga oʻxshab koʻrinishi mumkin. Kuchli adaptiv tizim “xato profili”ni tuzadi: (a) qoidani bilmaslik, (b) avtomatlashmaganlik, (c) diqqat xatosi, (d) transfer. Shundan soʻng u mos remediatsiya beradi: qisqa izoh, minimal juftliklar, qayta mashq, keyin qayta test.

Oltinchi topilma: dialog simulyatsiyasi (chat-bot/AI) kommunikativlikni oshiradi, lekin nazorat boʻlmasa, “notoʻgʻri normani” mustahkamlashi mumkin. AI bilan yozishish oʻquvchiga real muloqotga yaqin muhit beradi. Biroq oʻquvchi xato qilsa, tizim uni “tushunib javob qaytaradi” va xato tuzatilmay qoladi. Shuning uchun chat funksiyasi ikki rejimda boʻlishi kerak: erkin suhbat (fluency) va oʻqituvchi rejimi (accuracy) — xatolarni belgilash, alternativ ifodalar taklif qilish, xatoni turkumlash.

Muhokama. Mobil ilovalar boʻyicha eng katta notoʻgʻri taxmin: “koʻp mashq qilsam boʻldi” degan yondashuv. Til oʻrganishda mashq miqdori muhim, lekin mashq

turi va qayta aloqa sifati undan ham muhimroq. Agar ilova faqat tanlash testlariga tayanib qolsa, o'quvchi tanish (recognition)ni rivojlantiradi, ammo ishlab chiqarish (production) sust qoladi. Natijada B1 atrofida "to'siq" paydo bo'ladi: o'quvchi tushunadi, lekin gapira olmaydi.

Cheklovlarni aniq aytaman. Birinchisi, kontekst muammosi: ko'plab ilovalarda so'z va qoidalar real vaziyatdan ajratilgan. Ikkinchisi, baholash illuziyasi: ball va foiz "til darajasi" emas, o'sha ilovaning ichki testiga moslashuv. Uchinchisi, motivatsion qaramlik: o'yin elementlari bo'lmasa, o'quvchi davom ettira olmay qolishi. To'rtinchisi, fonetika: avtomatik tekshiruv noto'g'ri bo'lsa, o'quvchi noto'g'ri ishonch hosil qiladi. Beshinchisi, ijtimoiy komponent: haqiqiy muloqot yetishmasa, pragmatika va diskurs ko'nikmalari sekin rivojlanadi.

Eng kichik, lekin ishlaydigan yechimlar shular: ilovani o'qituvchi darsiga qo'shimcha sifatida bog'lash (blended), har hafta "output majburiy" vazifalar (1 daqiqa audio monolog, 80–120 so'zli mini-yozuv), ilova statistikasi asosida maqsadli remedial mashqlar, va nihoyat "kontent–vazifa–baholash"ni bir tizimga keltirish. Ilova shunda foydali bo'ladi: u darsni almashtirmaydi, darsni kuchaytiradi.

Xulosa. Til o'rganishga mo'ljallangan mobil ilovalarning didaktik qiymati ularning funksiyalarida emas, funksiyalar qanday pedagogik ssenariyga joylashtirilganida namoyon bo'ladi. Oraliqli takrorlash leksikani ushlab turishga xizmat qiladi, ammo kontekst va kollokatsiyasiz chuqur semantika bermaydi. Nutq tanish moduli o'quvchini gapirishga undaydi, biroq baholash xatolarini kompensatsiya qiladigan ko'rsatmalar bo'lmasa, motivatsiyani pasaytiradi. O'yinlashtirish qaytishni ko'paytiradi, lekin o'quv maqsadi "ball yig'ish"ga aylanib ketmasligi uchun mukofot progress va murakkab vazifaga bog'lanishi zarur. Adaptivlik diagnostika asosida ishlasa, vaqt tejaladi; ishlamasa, o'quvchi bir xil siklda qoladi. Chat-bot kommunikativ muhit beradi, ammo accuracy rejimisiz xatoni mustahkamlash riski bor. Shuning uchun mobil ilovalarni samarali qo'llashning asosiy tamoyili — ularni dars va real muloqot bilan integratsiya qilish, output vazifalarni majburiy qilish, hamda mezonli baholash orqali natijani ko'rinadigan holga keltirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Kukulska-Hulme A., Shield L. An Overview of Mobile Assisted Language Learning. ReCALL. 2008.
2. Stockwell G. Using Mobile Phones for Vocabulary Activities: Examining the Effect of Platform. Language Learning & Technology. 2010.
3. Godwin-Jones R. Emerging Technologies: Mobile Apps for Language Learning. Language Learning & Technology. 2011.

4. Dörnyei Z. Motivational Strategies in the Language Classroom. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
5. Nation I. S. P. Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge: Cambridge University Press. 2001.
6. O'zbekiston Respublikasi ta'lim standartlari va chet tilini o'qitish bo'yicha metodik tavsiyalar to'plami. Toshkent. 2020–2024.